

BAIXO O PEITO A FERIDA: DA COLECCIÓN BENITO SOTO A *OLGA*

THE WOUND UNDERNEATH THE CHEST: FROM THE COLLECTION BENITO SOTO TO *OLGA*

Ana Acuña
Universidade de Vigo

Resumo: este artigo recolle a intervención pronunciada na celebración dos 70 anos da colección Benito Soto e nela preténdese relacionar a colección poética de 1949 coa colección Hipocampo Amigo (1992) e a revista *Olga* (2016) a través do fío común do editor. Neste sentido, consideramos que se pode extrapolar á colección Benito Soto unha frase de don Ramón Otero Pedrayo dedicada á revista *Nós*, pois esta foi o “camiño dunha xuventude” e os seus sucesores (Hipocampo Amigo e *Olga*) foron o “consolo dunha vellez”. Por limitacións de tempo dedicárase máis atención á colección de 1949 con breves alusións á Pontevedra do momento, aos e ás poetas de Benito Soto, aos temas dos poemarios, á recepción dos orixinais...

Abstract: this article gathers up the intervention during the celebration of the seventieth anniversary of Benito Soto collection and the intention of relating the poetical collection of 1949 to Hipocampo Amigo's collection of 1992 and *Olga* magazine through the same editor. In this sense, a quotation said by Ramón Otero Pedrayo dedicated to *Nós* magazine can be extrapolated from Benito Soto's collection in the way that he was “the path of a youth” and his successors (Hipocampo Amigo e *Olga*) were “the comfort of the old age”. Due to time limitations, more attention will be dedicated to the collection of 1949, with brief allusions to the Pontevedra of that time, to the poets of Benito Soto, to the themes of the collection of poems, to the reception of the original ones.

Palabras chave: colección Benito Soto, colección Hipocampo Amigo, revista *Olga*, Sabino Torres.

Key words: Benito Soto's collection, Hipocampo Amigo's collection, *Olga* magazine, Sabino Torres.

PRESENTACIÓN NECESARIA

Neste texto reproducimos a intervención pronunciada o 22 de novembro de 2019 con motivo da celebración dos 70 anos da colección Benito Soto. Como poderá comprobar a persoa lectora, máis que na pescuda hemerográfica, decidimos basearnos na análise do noso arquivo audiovisual¹, en concreto nas entrevistas mantidas co editor da colección Benito Soto, e na nosa observación participante nos anos madrigalegos e pontevedreses.

Tal e como recoñeceu Josefina Cuesta, somos conscientes de que a memoria é fráxil e manipulable, ademais preséntase:

con la debilidad del cristal. Es frágil, borrosa y difusa por los mismos factores por los que es limitada y selectiva y, siempre, por la acción del presente sobre el pasado, para remodelar éste en función de unos objetivos, de una identidad o de los más variados intereses del presente” (2014: 33).

Tampouco esquecemos que a memoria engloba unha serie de operacións coñecidas como “traballos da memoria” entre os que están o recordo, o silencio, o esquecemento, o cambio, a nostalxia ou o mito (Cuesta 2014: 34). Por esta razón é necesario analizar e diseccionar os usos ou abusos da memoria nun grupo ou sociedade dada; con todo, este labor, xunto co cotexo hemerográfico, queda pendente para outra ocasión.

BAIXO O PEITO A FERIDA

Académicas e académicos, autoridades, amigas e amigos, moi boa noite e moitas grazas pola súa presenza. Grazas á Real Academia Galega por este acto que motivou o recordo e escoita das máis de vinte e catro horas de gravación co editor da colección que hoxe nos convoca. Grazas ao Museo que nos acolle porque aquí vai recalar o baixel do pirata Benito Soto e, 70 anos despois, rememorarás as voces dos creadores da colección poética que leva o seu nome. Cúmprese así o anuncio esperanzador do editor na edición facsímile de 1991 (devida á Deputación de Pontevedra):

Dende a varanda da miña casa da Caeira ollo polas mañás a boca da limitada ría que se encadra entre a Puntada e Salcedo, coa esperanza de ver aparecer,

1 Formado, sobre todo, por gravacións orais das conversas mantidas con Sabino Torres dende 1999 ata o seu falecemento en 2016. A autora tamén se beneficiou do arquivo gráfico de Manuel Pereira e doutras amigas, así como da consulta dos fondos das bibliotecas pontevedresas.

calquera día, as velas esventoladas co bo vento do sur do baixel pirata de don Benito Soto. (Torres 1991: sen paxinar).

Permítanme que desenvolva a miña intervención arredor dunha hipótese en tres tempos, unha idea que vinculará, nun eterno retorno, a colección poética de 1949, con outra colección poética de 1992 e coa edición dunha revista de poesía de 2016 a través do fío común do seu editor. Ao meu ver, a ferida á que se alude coa frase da *Eneida* de Virxilio (e que campá baixo o pirata pintado por Portela para a colección Benito Soto, “baixo o peito a ferida”) é a poesía. Considero os creadores de Benito Soto uns letraferidos, uns poesíaferidos que concibiron, en tres tempos da súa vida, diversas terapias de versos para sandaren esa ferida sempre aberta:

- nos anos 40/50 a colección Benito Soto,
- entre os anos 90 e os primeiros de 2000, Hipocampo Amigo,
- a partir de 2016 *Olga. Revista de Poesía Galega en Madrid*.

PRIMEIRO TEMPO: BENITO SOTO

A Pontevedra de 1949, onde naceu e se feriron os creadores da colección poética Benito Soto, era unha cidade que non esquecera o movemento cultural anterior ao golpe militar de 1936 cos seus periódicos e revistas literarias (como a lembrada *Cristal*), unha cidade na que fluían os versos, na que se falaba e se opinaba, ás veces con algún desgusto e a pesar do silencio imposto. En faladoiros como o de Ramón Peña (Savoy), o do Birimbao (Carabela) e o do Urquín recitábanse versos de memoria (sobre todo a poesía negra), improvisábanse textos de homenaxe a Machín e nacían proxectos artístico-literarios como o de *Pontevedra, boa vila* (1947).

Nesa Pontevedra na que aínda ecoaban os anos do medo (Álvarez 2013), e sen ningunha premeditación máis que a de publicar os versos dos amigos (a amizade é o “templo sagro de algo esencial”), coincidiron cinco mozos que compartían a ferida da poesía e a inquietude xornalística (sobre todo no semanario *Ciudad*). Os cinco eran ou artistas (Rafael Alonso) ou poetas (Sabino Torres, Emilio Álvarez Negreira, Manuel Cuña e José Ruibal); preto tamén estarían Suso de la Sota e Virxilio Nóvoa Gil.

A pesar de que dous deles vivían “a salto de tristeza” (Manuel Cuña e Emilio Álvarez Negreira) debido á fragmentación familiar provocada polo alzamento militar de 1936, entre todos irían descubrindo e aturando os tempos que lles tocara padecer. Uníaos a ferida da poesía, a poesía pura e non comprometida. Con

todo, o destino ofreceralles ocasións para o compromiso, como publicar versos de Alberti na revista *Litoral*, comprada por Domingo Dominguín (Acuña 2012).

Aquela ferida da poesía tivo doada cura na imprenta que posuía o pai dun dos cinco protagonistas, imprenta situada na rúa de don Filiberto. Nese lugar foi doado imprimir os libros dos amigos, primeiro obxectivo da colección Benito Soto. Refírome aos poemarios de Emilio Álvarez Negreira e o de Manuel Cuña Novás (este sería substituído polo de Sabino Torres por cuestións de saúde).

Tras o éxito destes dous primeiros libros da colección, a cantidade de orixinais recibidos obrigará a unha proxección fóra de Pontevedra e fóra do ámbito amical para acoller poemarios de autores noveis (ademais dos citados Emilio Álvarez Negreira e Sabino Torres, Emilio Álvarez Blázquez, Tomás Barros, Eliseo Alonso, Luís Pimentel, Manuel María, José Ruibal, Manuel Fabeiro) e non noveis (Xosé María Álvarez Blázquez, Álvaro Cunqueiro, Ricardo Carballo Calero, Augusto Casas, Juan Pérez Creus), nun total de catorce poemarios de formato semellante e dous extraordinarios (o de Manuel Cuña Novás e a tradución da poesía alemá ao galego). Permítannos que lembremos, por orde, títulos e autoría:

Madrigal de Emilio Álvarez Negreira, *Como el río* de Sabino Torres, *Poemas de ti e de min* de Xosé María e Emilio Álvarez Blázquez, *Dona do corpo delgado* de Álvaro Cunqueiro, *Gárgolas* de Tomás Barros, *Anxo de terra* de Ricardo Carballo Calero, *Cantos de cotovía* de Eliseo Alonso Rodríguez, *Triscos* de Luís Pimentel, *Muiñeiro de brétemas* de Manuel María, *El dios de los precipicios* de José Ruibal, *Cantigas da noite moza* de Augusto Casas, *Follas de un albre senlleiro* de Manuel Fabeiro Gómez, *Canciós dise amor que se diz olvido* de Juan Pérez Creus. Os extraordinarios foron *Fabulario novo* de Manuel Cuña Novás e *Musa alemá* de Antonio Blanco Freijeiro e Celso Emilio Ferreiro.

Como acabamos de ler, non chegou a editarse poemario de ningunha muller, se ben estaba previsto editar un orixinal de Pura Vázquez (o destino permitirao no segundo tempo da ferida). Como tantas veces ocorre, as mulleres –mellor sería dicir unha muller– colaborarán na edición e estarán tras o labor imprescindible e menos visible. É o caso da nai do editor, que cosería os libros –outra María Miramontes do libro galego– e favorecería o uso da casa familiar como redacción.

Sobre o proceso de recepción dos orixinais, explicóusenos que algúns foran solicitados aos coñecidos ou familiares (caso dos irmáns Álvarez Blázquez), un chegou por correo postal (caso de Álvaro Cunqueiro), outro foi entregado en man polo seu autor antes de emigrar (Eliseo Alonso), outro chegou a través da relación literaria directa en Barcelona (Augusto Casas) ou indirecta en Galicia (Aquilino Iglesia Alvariño sería o transmisor dos textos de Luís Pimentel e de Manuel María) ou en Madrid no faladoiro do Gijón (Juan Pérez Creus). En canto aos prologuistas e debuxantes, estes formaban parte xa dos orixinais recibidos,

se ben o habitual era contar coa habilidade ilustradora de Agustín Portela e de Rafael Alonso, e nalgunha ocasión o editor tamén solicitou o prólogo (caso de *Fabulario novo*).

Os temas predominantes nos poemarios serán os universais: o amor e o desamor, a vida e a morte, ás veces baixo a forma das vangardas (hilozoísta e neotrobadoresca) anteriores ao alzamento de 1936 ou da poesía de tradición oral. Son rechamantes certos elementos presentes nalgúns dos catorce poemarios que os converten en libros únicos: a presenza da natureza como obxecto ou como suxeito (moi próximo ao que hoxe consideraríamos ecocrítica²), elementos míticos e relixiosos (nomeadamente os anxos con valores moi diferentes), a crueza e a vontade de estrañeza.

É coñecida a importancia da colección poética e non lles diremos nada orixinal se repetimos que permitiu publicar o primeiro libro dunha serie de poetas novos, que nela están todos os poetas recoñecidos nese momento, que a lingua galega da que son “anovadores” aparece neles cun celme diferente (a través do dicionario de Antonio Puig Sanmartín), e que foi un milagre xurdido da necesidade de comunicarse, da ferida da poesía.

O recoñecemento foi contemporáneo da colección. Así, o tamén editor Luís Seoane dende Arxentina valoraba con estas palabras a colección nunha carta a Francisco Fernández del Riego (11 de abril de 1951): “la edición me pareció muy bien hecha y convendría que la colección prosperase”. Non prosperou, a colección foi enterrada coma o tesouro do pirata que lle deu nome. Con todo, se temos en conta que na casa do editor puido ser encontrado o tesouro de Benito Soto, só podía renacer das súas cinzas nun segundo tempo.

SEGUNDO TEMPO: HIPOCAMPO AMIGO

A ferida da poesía volveu abrollar no ano 1992. Neste ano acontece a segunda xuventude de Benito Soto, ou do seu editor cando este ten 70 anos, coa creación da colección poética *Hipocampo Amigo*.

Un dos autores publicados expresaba como da ferida xa non manaba unicamente poesía pura, senón tamén comprometida: “Sabino Torres, o noso director, acollía na súa empresa editorial canta iniciativa fose útil para a estética e a ética da causa da palabra. Tamén sabía ser cómplice.” (Alonso 2016: 12).

2 En cuxa liña de investigación se insire a autora deste texto grazas ao proxecto “El tropo animal: un análisis ecofeminista de la cultura contemporánea de Galicia e Irlanda” Ref. PGC2018-093545-B-100 (Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades -MCIU- / Agencia Estatal de Investigación -AEI- / Fondo Europeo de Desarrollo Regional -FEDER-/ UE).

Hipocampo Amigo, como o avó Benito Soto, comezou publicando os libros dos amigos (Manuel Cuña, Emilio Álvarez Negreira, Sabino Torres, Virxilio Nóvoa Gil). A cámara da Burla Negra íría acollendo máis de dous libros ao ano. Alí o editor maquetaba, imprimía e cosía os textos de poetas máis ou menos noveis daquela (Elvira Riveiro, M.ª Isabel Pazos, Alexandre Vórtice, Xaquín Chaves, Cándido Duro...), da autora que quedara sen publicar na aventura anterior (Pura Vázquez), pero tamén de poetas recoñecidos (Manuel María, Manuel Pereira, César Cunqueiro, Antonio Tovar, Gregorio San Juan, Xosé Carlos Gómez Alfaro, Felipe Alcaraz, Daniel Pino, Xesús Rábade Paredes...), ata chegar a máis de vinte nomes.

Non podían faltar os volumes dedicados á obra de Borobó (algúns dentro do Corpus Boroborum) porque a liña da colección está moi vinculada ás amizades do editor. Mención especial tamén merecen o facsímile de *Musa alemá* (queimado na época de Benito Soto) e a obra de Antonio Machado que deu lugar á colección Manuel Leiras Pulpeiro de ensaios cívicos e á publicación de *23 poetas galegos cantan a don Antonio Machado* (edición e prólogo de Xesús Alonso Montero), ademais da edición de *Enrique Lister na voz e na admiración dos poetas (de Antonio Machado a hoxe)*.

Demasiada responsabilidade (editar, distribuír, buscar axudas institucionais, recoller os libros non vendidos, preparar presentacións...) para un editor que pasaba dos 80 anos.

TERCEIRO TEMPO: OLGA

En 2016, tras a desaparición de Hipocampo Amigo, a ferida da poesía transfórmase nun novo formato, ben querido para quen soñou sempre con editar un periódico: a edición dunha revista poética de nome *Olga*. Ademais de nome de muller, olga é a pegada na neve.

O ideólogo, o fundador de *Olga*, o editor da colección poética Benito Soto e Hipocampo Amigo, só chegou a ver en vida o primeiro número, correspondente a 2016. O número 2 da revista debía ser de homenaxe a Sabino Torres porque del fora a idea de

que cumpría facer unha revista de verdade, un asunto de papel ben gramado, un choio con pé de editor e capa chamativa e contracapa lustrosa, un traballo de imprenta, un non sei que da vella escola que se puidese ulir e tocar e querer e pasear, e subliñar e –aínda– servir de estoxo, garda e protección a unha folla ventureira (Araguas 2016: 3).

Olga, xa que logo, naceu da “teimosía” de Sabino Torres, e así o recoñece o seu director, Vicente Araguas (2016: 5), dirixíndose ao editor falecido:

Sen ti, *¿como cho digo?* *Olga* non existiría. E, por iso, por ti e canto representas, *Olga* terá de vivir eses vinte anos [...] Con elegancia. Con paso sereno, como aquel teu, cando entrabas no Comercial, o pelo branco e grande, os ollos co brillo inxel que nos transmitías, e con *Olga* has vivir ti cada momento que fagamos. Porque seguimos a precisarte. Poisque sen ti, caro Sabino, apenas somos rosa branca e xasmín no medio do asfalto.

En efecto, *Olga* segue vivindo e van alá oito números monográficos, un deles dedicado ao editor que nos serve de fío entre os tres tempos: “O Grupo Bilbao no Café Comercial”, “Sabino Torres. Baixo o peito a ferida”, “Donas vintecatro”, “Portugal resiste”, “Mestre Ricardo Carvalho Calero”, “Voces Ceibes: outra re-volta”, “Esquí de Neda” e “Dous paxaros no arame: Cohen & Dylan”.

Con *Olga* pechouse o círculo dun editor ferido pola poesía e que editaba, primeiro, os seus amigos. Os distintos efectos desa ferida poética (Benito Soto, Hipocampo Amigo e *Olga*) deixaron unha pegada na neve da beleza cotiá. Todas as súas creacións deixaron *olga*. Beizón.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Acuña, Ana (2012): “A revista *Litoral* e a autonomía do campo literario galego”, *Madrygal. Revista de Estudios Gallegos* 15, 13-22.
- Alcantarilla, Ricardo (2001): “Entrevista a Sabino Torres, poeta e editor”, *Madrygal. Revista de Estudios Gallegos* 4, 183-190.
- Alonso Montero, Xesús (2016): “Sabino Torres, Antonio Machado e Minerva Loureiro Alemparte”, *Olga. Revista de Poesía Galega en Madrid* 2, 11-12.
- Álvarez Negreira, Emilio (1991): “Evocación”, en *La colección Benito Soto: Poesía*. Pontevedra: Deputación, sen paxinar.
- Araguas, Vicente (2016): “Esta por ti, Sabino”, *Olga. Revista de Poesía Galega en Madrid* 2, 3-4.
- Cuesta, Josefina (2014): “Una aproximación a las memorias”, en Ana Acuña (ed.), *Letras nómades. Experiencias da mobilidade feminina na literatura galega*. Berlin: Frank & Timme, 17-44.
- Mejía Ruiz, Carmen (2014): “Sabino Torres Ferrer e a súa paixón polas coleccións: Benito Soto e Hipocampo Amigo”, *Madrygal. Revista de Estudios Gallegos* 17, 173-175.
- Otero Pedrayo, Ramón (1995): “A revista *Nós*”, en *Homenaxe á Revista Nós no seu 75 aniversario*. Santiago de Compostela/Trasalba: Consello da Cultura Galega/

Fundación Otero Pedrayo. [Casete coa locución pronunciada por Ramón Otero Pedrayo en Ourense o 12 de novembro de 1970].

Seoane, Luís (1951): “Carta de Luís Seoane a Francisco Fernández del Riego”, en Fondo Fundación Luís Seoane. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega http://consellodacultura.gal/fondos_documentais/epistolarios/epistola.php?id=340&epistolario=1651 [consulta en xaneiro de 2020].

Torres Ferrer, Sabino (1991): “Onde se conta como foi o nacemento da Colección «Benito Soto» e canto lle aconteceu ata a súa desaparición”, en *La colección Benito Soto: Poesía*. Pontevedra: Deputación, sen paxinar. Tamén dispoñible en http://www.poesiagalega.org/uploads/media/torres_ferrer_1990_benito_soto.pdf [consulta en xaneiro de 2020].

——— (2000): “A colección Benito Soto”, *Madrygal. Revista de Estudios Gallegos* 3, 105-112.